

THEOLOGIA PRACTICA

Gáspár Ildikó*

Ökumené Doktori Iskola, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

A lelkészfeleségek szolgálati területei az elvárások tükrében

Bevezetés

A lelkészfeleség szerepe olyan sajátos társadalmi és egyházi pozíció, amelyet egyfelől intézményes keretek, másfelől láthatatlan, le nem írt normarendszerek határoznak meg. E kettősség különösen szembeötlő a gyülekezeti elvárások tekintetében: míg a lelkész feladatkörét általában munkaköri leírás, egyházi törvény¹ vagy presbiteri megbízatás rögzíti, addig a lelkészfeleség szerepével kapcsolatos elvárások jellemzően kimondatlanok, íratlanok, de mégis erőteljesek maradnak. Az intézményes szabályozás viszont minimális: a Statútum a lelkészfeleségről egyetlen rendelkezést tartalmaz: a lelkész felesége csak református vagy evangélikus felekezetű lehet.² Minden más elvárás a hagyományból, a közösségi emlékezetből és a kimondatlan normákból ered.

A lelkészfeleségek számára meghatározó tapasztalat, hogy meg kell ismerniük azokat a rejtett elvárásokat, amelyekkel egy-egy gyülekezetben szembesülnek, mert ezek ismerete nélkül a szolgálati együttműködés szükségszerűen töredékes marad. A téma személyes érintettségéből is fakad: magam is lelkészfeleséggént élem meg ezt a kérdést, ami a vizsgálódásnak nem elfogultságot, hanem belső hozzáférést ad. Ráadásul a gyülekezetek kontextusa korántsem egységes: más elvárásrendszer érvényesül egy nagyobb, városi közösségben, és más egy kisebb, elszigeteltebb, falusi gyülekezetben.

A kérdés azonban kettős természetű. Egyfelől igaz, hogy a zökkenőmentes és gyümölcsöző együttműködés érdekében az elvárások ismerete és figyelembevétele elengedhetetlen. Másfelől az elvárások teljes körű kielégítésére való törek-

* Gáspár Ildikó (Erdőszentgyörgy, 1974) kántor és tanító, közel harminc éve lelkészfeleség, jelenleg a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara és Római Katolikus Teológia Kara által működtetett Ökumené Doktori Iskola hallgatója. Kutatásának középpontjában a lelkészfeleségek szerepei, szolgálati területei és a velük szemben megfogalmazott elvárások állnak. Különösen az foglalkoztatja, hogy a lelkészfeleségek miként kapcsolódnak be aktívan a gyülekezeti életbe, és hogyan formálják azt jelenlétükkel. E-mail címe: ildikogaspár74@yahoo.com.

¹ A Romániai Református Egyház Törvénytára (Statútuma), kiegészítve a Romániai Református Egyház Zsinata által 2021-ben és 2023-ban. Szerk. Bibza Gábor. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2018, 32–36.

² Uo. 35.

vés – amennyiben az a saját elhívás háttérbe szorításával, az önértékesítés meggyengülésével és a személyes határok elmosódásával jár – pszichológiailag és lelkieg egyaránt tarthatatlan. A szakirodalom igazolja, hogy a szerepkonfliktus és az ön maga elvesztésének kényszere a lelkészfeleségek körében a kiégés, a depresszió és az elszigetelődés egyik legjelentősebb rizikófaktora.³ Ezért az egészséges szolgálati jelenlét nem az elvárásoknak való maradéktalan megfelelésben, hanem azok kritikus, reflektált és önismereten alapuló kezelésében gyökerezik.

E tanulmánynak az a célja, hogy szociológiai, pszichológiai és teológiai nézőpontok integrált alkalmazásával feltérképezze a lelkészfeleségekkel szemben megfogalmazódó elvárások forrásait, természetét és belső dinamikáját, és hozzájáruljon tudatosabb, egészségesebb és fenntarthatóbb szolgálati jelenlétükhöz.

1. A református lelkészfeleség szerepének kialakulása és változásai

A református lelkészfeleség alakja viszonylag fiatal jelenség a keresztyén hagyományban. A középkori egyházban a cölibátus normaként érvényesült, így a pap felesége mint társadalmi szereplő elképzelhetetlen volt. A reformáció részben épp a szerzetesi és papi nőtlenség intézményének kritikájaként változtatta meg gyökeresen ezt. A lelkész nő ember lett, a parókia otthonná vált, és ezzel együtt megszületett egy addig ismeretlen szerepkör: a lelkészfeleség. Rüszt-Fogarasi Enikő egyháztörténeti kutatásai nyomán elmondható, hogy a „lelkészfeleség/papné” valóban egy teljesen új szerepet jelentett a kora újkori nők számára: olyan életformát, amelynek sem előképe, sem szabályozása nem létezett, és amelyet az idők során maga a gyakorlat, a gyülekezeti elvárás és a kulturális normarendszer formált.⁴

Gaál Izabella megfogalmazása szerint a reformáció korában három kiemelkedő nőtípus jelent meg: a protestáns hit szellemében gondolkodó főúri asszonyok, a polgárasszonyok és a lelkészfeleségek, vagyis a „papnék”. Mindhármukat a jóságos emberszeretet, az igazi vallásosság, a munkaszeretet és az életük hiúságaitól mentes egyszerűség jellemezte.⁵

³ Hézszer Gábor: *A pásztori pszichológia kézikönyve*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995, 163–165. A nemzetközi szakirodalomból ld. Lin, Ching Ying, Kenneth T. Clergy Wives and Well-being. The Impact of Perceived Congregational Perfectionism and Protective Factors. In: *Religions* 15 (2024/8), 965. <https://doi.org/10.3390/rel15080965>. <https://www.mdpi.com/2077-1444/15/8/965> (2026. ápr. 29.).

⁴ Rüszt-Fogarasi Enikő: A lelkész feleség/papné: egy új szerepkör a kora újkori nők számára. In: Horn Ildikó – Lauter Éva – Várkonyi Gábor – Hiller István – Szirtes Zsófia – Balogh Zsuzsanna – Pásztor Katalin – Tamás Máté (szerk.): *Művészet és mesterség. Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. L'Harmattan, Budapest 2016, 323–332.

⁵ Gaál Izabella: A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára. In: *Egyháztörténeti Szemle*, VII. (2006/1), (189–194) <https://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/gaalizabella.htm> (2023. márc. 21.).

Erdélyben ez a folyamat a 16. század közepétől vett lendületet. Az 1568 januárjában tartott tordai országgyűlés vallásként ismerte el a katolikus, evangélikus, református és unitárius felekezetet, s ezzel az erdélyi református egyház intézményes keretek közé kerülve gyors fejlődésnek indult.⁶ Megnőtt a lelkészi hivatás társadalmi tekintélye, a lelkészcsalád pedig a helyi közösség meghatározó egységévé lett. A 16. századi első generációs papnéktól, Katharina von Borától, Idelette de Bure-től, Gyulai Zsófiától a 20. századi belmissziói korszakig terjedő időszak a forrásanyag tekintetében sajátos hiánnyal jellemezhető: az erdélyi református egyházmegyék vizitációs jegyzőkönyvei, amelyek a lelkész személyét, erkölcsi magatartását, képzettségét és gyülekezetét részletesen dokumentálják, a lelkészfelesegről csak kivételesen tesznek explicit megjegyzést.

A magyar és erdélyi protestantizmus térhódításával a lelkészcsaládok a települések legfontosabb szellemi és erkölcsi mintaképeivé váltak. E szerep intézményszerűsítése a 17. század közepén indult el: az erdélyi református egyház törvényhozása már kanonizálta a lelkészfeleségek irányában támasztott elvárásokat. A Geleji Katona István püspök által megfogalmazott Geleji-kánonok szigorúan rendelkeztek a papnék és a lelkészcsaládok életmódjáról, öltözködéséről és erkölcsi magatartásáról. A puritán eszmények hatására az egyház elvárta, hogy a papné hivalkodástól mentes, istenfélő, a gyülekezet asszonyai számára minden tekintetben példamutató életet éljen, aki a parókia „csendes, de határozott őre”.⁷

A Geleji-kánonok által megfogalmazott elvárások a következő évszázadokban a közösségi emlékezet és a helyi hagyomány szintjén éltek tovább; a „tisztelletes asszony” megszólítás a magyar nyelvterületen nyelvi és társadalmi tényként rögzült. E megszólítás megkülönböztetett megbecsülést, közösségi tekintélyt és bizalmat is kifejezett. „Presztízst minden korszakban elsősorban a férje státusza határozta meg”, s mivel a közösségben „látható” helyet foglalt el, a gyülekezet elvárásokkal élt vele szemben.⁸

A 20. századi református egyházi sajtóban megjelent írások szerint a hagyományos elvárás még mindig a „hármass feladatkör” betöltése volt: feleség, anya és

⁶ Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. I. kötet. Erdélyi Református Egyházkerület, Budapest 1904, 101–165.

⁷ Bátoriné Misák Marianna: A papné szerepkör kialakulása, különös tekintettel a Tiszán inneni egyházvidékre. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XX. (2019/1), (43–58) 56., ahol a tanulmány szerzője a Geleji-kánonok következő fordításából idéz: *Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igazhitű egyházak püspöke. 1649. S függelékül a Szatmárnémetiben 1646. évben tartott nemzeti zsinat végzése*. Ford. Kiss Áron. Szatmári Reform. Egyházmegye, Kecskemét 1875, 47–48.

⁸ Sárjai Szabó Katalin: Modellváltás a református lelkésznői szerep értelmezésében. Az 1870-es és az 1930-as évek között. In: *Korall* 14. 2013/52), (187–214) 189.

háziasszony.⁹ Ő volt az, akinek biztosítania kellett a férje munkájához szükséges hátteret. Ezenkívül a gyülekezet főleg nőtagjainak jelentett segítséget tanácsaival, lelki bajaik megvitatásával. Mindezt Tóth Sándorné írása is bizonyítja:

„Háza a jó rendnek, külső csínnak, belső tisztaságnak tüköre! Az ő kertjében nyíltak a legszebb virágok, az ő zöltségei voltak a legkorábbiak, az ő konyhája volt a legizletesebb s talán a legbősegebb is. A »szegények vagyunk, de jól élünk« közmondás a kálvinista parókiákon született. [...] Az egyházban papné volt. A vasárnapi istentiszteleteknek gyakori látogatója. Nem utasított vissza egy-egy presbiteri házból való meghívást, egy-egy keresztlőre, vagy egy-egy esküvői alkalmatosságra, s azokban korának felfogása szerint mindig tisztességgel és becsülettel forgolódott. Olykor a gyülekezet betegeit meglátogatta, szegényeit meg nem vette, háza küszöbénél koldusok, szegények kenyeret, meleg ruhadarabot találnak. Csupa jó szív, áldott drága tiszteletes asszony. Mi volt hát? Jó háziasszony, hű feleség, gondos édesanya, melegszívű emberbarát, tiszteletes asszony, papné.”¹⁰

Az első világháború kitörése és a háborút követő gazdasági válság a papnék életében is jelentős változást hozott. Püsök Sarolta tanulmányában a korabeli egyházi sajtó cikkein keresztül szemlélteti a lelkészözvegyek és -árva kizsálgatott helyzetét.¹¹

A két világháború közötti időszakban az elvárások köre tovább bővült és precízebbé vált. A korabeli egyházi irodalom szerint a lelkészfeleség nemcsak élettársa, hanem „szolgatársa” is férjének, és ez a fogalompár máig meghatározó. Ravasz László normatív összefoglalása éles megvilágításba helyezi, mennyivel többet várt el a lelkészfeleségtől, mint bármely más hivatás képviselőjének társától:

„Egy bíró, mérnök, tanár, ügyvéd, orvos semmi egyebet nem vár a feleségétől, mint azt, hogy legyen hű feleség, jó gazdaasszony, a gyermekek édesanyja, asszonyi méltóságát őrizze meg és asszonyi hivatását teljesítse. A lelkésznetől mindezt

⁹ Ld. Sárjai Szabó Katalin: *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – a belmissziói mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010. Ebben a műben a jelzett periódus lelkésznéinek társadalmi helyzetét és a velük szembeni elvárásokat a *Református Lelkésznék Lapja* (1928–1944), a *Kálvinista Szemle* (1922–1934), a *Református Élet* (1934–1944), a korabeli konferenciák előadásai és Clara Heitefus *Papnék könyve* című munkája (ford. Czeglédy Sándorné, 1942) alapján vizsgáljuk.

¹⁰ Tóth Sándorné: A tegnap és a ma papnéi. In: *Református Lelkésznék Lapja* (1932/3), 4.

¹¹ Püsök Sarolta: A lelkészfeleségek szolgálatának színéváltozásai különös tekintettel az utóbbi száz esztendőre. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem*. 2019. Reformáció Öröksége 3/1. Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest 2020, (437–454) 445. (A *Református Szemle*ben 1909–1929 között 20 közlemény foglalkozik a lelkészek özvegyeinek és árváinak kérdésével. Ld. Kozma Zsolt: *A Református Szemle Repertórium 1908–2012*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2015, 776.)

elvárjuk, s ezenkívül elvárunk még egyebet is: a pásztori munka ráeső részének teljesítését.”¹²

E szöveg mögött jól azonosítható a kettős elvárás strukturális feszültsége: a lelkészfeleségnek formális egyházi megbízatás, fizetés vagy intézményes elismerés nélkül egyszerre kell megfelelnie a hagyományos asszonyi ideálnak és ellátnia a gyülekezeti munka egy részét.

A korszak normatív elvárásait jól érzékelteti az is, hogy a közvélemény miképpen képzelte el a „papnévá válás” útját. Püsök Sarolta írásában egy közismert közhiedelem jelenik meg: „A teológusok csak paplányokat vesznek feleségül.”¹³ Ez a megállapítás részben valóságallappal bírt, részben sztereotípa volt. A 20. század közepéig a papnék túlnyomó többsége valóban lelkészek, tanítók vagy kisnemesek leányaiból került ki, tehát olyan nőkből, akik az egyházi közeg elvárásaival, a parókiái élet ritmusával és a lelkészi hivatás sajátos terheivel már gyermekkoruk óta ismerősek voltak. Ezt a folyamatot Robert K. Merton *anticipatorikus szocializáció* fogalmával ragadhatjuk meg leginkább: az egyén már azelőtt elsajátítja egy csoport értékeit, normáit és viselkedésmintáit, hogy formálisan annak tagjává válna, és ezáltal a későbbi szerepátmenet zökkenőmentesebb lesz.¹⁴

Az erdélyi református egyház 20. századi történetét mélyen meghatározta a román kommunista diktatúra, amelynek során az Erdélyi Református Egyházkerület elveszítette épületeit és vagyonát, s ezeknek máig is csak egy részét kapta vissza. Ez a politikai és intézményi nyomás a lelkészcsaládokra is közvetlenül hatott: beszűkült a parókiái élet, a gyülekezeti munka korlátok közé szorult, s mindezt az állami megfigyelés is követte. Számos lelkészt meghurcoltak, kényszermunkára vittek a Duna–Fekete-tengeri csatorna munkálataihoz, s feleségük és gyermekeik is osztoztak velük a megaláztatásban és szenvedésben. A lelkészfeleségek a kilátástalan helyzetekben is erős hitről és lélekről tettek bizonyosságot: vigasztalást nyújtottak sorstársaiknak.¹⁵

¹² Ravasz László: A lelkészné mint szolgatárs In: *Református Lelkésznek Lapja* (1929/10), 85–86.

¹³ Püsök Sarolta: Lelkészfeleségek szolgálata a gyülekezetben. Kérdésfelvető gondolatok nemcsak a lelkészfeleségeknek, hanem minden Krisztus és nemzet szolgálatában szorgoskodó munkatárs számára. In: Somogyi Botond (szerk.): *Erdélyi Református Naptár a 2008. évre*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, (102–110) 102.

¹⁴ Merton, Robert K: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Ford. Balogh Zoltán, Berényi Gábor. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 339–341.

¹⁵ Kállai Benedek: Nyüvedről a Duna-csatornához. Bódi Mihály református lelkipásztor története. In: Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Praeceptor historiae ecclesiasticae. Tanulmányok Buzogány Dezső 65. születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2022, 293–301. Vö. Visky András: *Kitelepítés*. Jelenkor, Budapest 2022. Sabina Wurmbrand: *A Pásztor felesége*. Ford. Araya-Módos Tünde. Szerk. Charles Foley. Mártírok Hangja – Amana7 Kiadó, Budapest 2022.

A kommunista egyházpolitika nyomása alatt a lelkészfeleségek sajátosan ketős helyzetbe kerültek. Egyrészt be kellett illeszkedniük az állami munkaerőrendszerbe, amely elvárta, hogy a „dolgozó asszony” képét mutassák, másrészt a gyülekezet továbbra is igényelte a hagyományos egyházi jelenlétüket. Erdélyi sajátosság volt, hogy az állami szektor, különösen a tanügy nem szívesen alkalmazott lelkészfeleségeket.¹⁶ Az „osztályidegen” családi háttér rejtett és kimondatlan diszkriminációként követte őket: képzettségüket nem mindig használhatták szabadon, és amikor állást kerestek, azzal szembesültek, hogy az egyházi származás szakmai pályájuk akadályá is lehet.

A magyar kisebbség elnyomása közepette éppen a lelkészcsalád és benne a lelkészfeleség lett a nyelv és a kultúra megőrzőjévé, ugyanis a parókián és a templomban zajló hittanoktatás és énektanítás, a gyermekfoglalkozások és a közösségi alkalmak jelentették sokszor azt az egyetlen teret, ahol meg lehetett élni a magyar identitást. E többszörös szorítás új feszültséget hozott a szereprendszerbe, amelynek nyomai a rendszerváltás utáni generációkban is érezhetők maradtak.

Az 1989-es rendszerváltást követő évtizedekben az erdélyi református papné szerepe ismét átalakulóban van. A falusi-kisvárosi és a városi gyülekezetek eltérő szociokulturális közegében a szerepre vonatkozó elvárások sem egységesek: a kisebb, hagyományőrző falusi gyülekezetekben erősebbek a tradicionális normák, a nagyobb városi gyülekezetekben pedig egyre inkább megjelenik az önálló szakmai pálya és az egyéni határok igénye.

2. Az elvárások rendszere: szerepelmélet és ökológiai rendszerszemlélet

A papnékkal szemben megfogalmazódó elvárások rendszerezéséhez két egymást kiegészítő elméleti keretet alkalmazok. Az első Robert K. Merton szerepkészlet-elmélete, amely szerint minden társadalmi státuszhoz egyidejűleg többféle szerepkapcsolat és az azokhoz tartozó elvárások egész hálózata kapcsolódik.¹⁷ A lelkészfeleség esetében ez különösen szemléletes: egyetlen státuszhoz egyszerre kapcsolódnak a gyülekezeti tagok, a presbitérium, a lelkésztárs, az egyházi felettesek, a lelkésztársak feleségei és saját belső énképének elvárásai, amelyek egymással is feszültségbe kerülhetnek. Merton tipológiája szerint a szerepkonfliktus több formában is megjelenhet: szerepek közötti konfliktusról, szerepen belüli konfliktusról és személy–szerep konfliktusról beszél. Ezek rendszerezett kifejtésére és a lelkészfeleség helyzetére való alkalmazására a szociológiai elemzés alcím alatt kerül sor.

A második elméleti keret Urie Bronfenbrenner ökológiai rendszerelmélete, amelyet eredetileg a gyermeki fejlődésre dolgozott ki, és amely az egyén társa-

¹⁶ Püsök Sarolta: *A lelkészfeleségek szolgálatának színváltásai*, 446.

¹⁷ Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, 493.

dalmi beágyazottságát koncentrikus rendszerek sorozataként írja le a legbelsőbb közvetlen környezettől (mikroszisztéma) a tágabb kulturális és intézményes összefüggésekig (makroszisztéma).¹⁸ Az 1990-es években Bronfenbrenner bioökológiai elméletét fejlesztette a modellt, amely nem csupán a gyermek fejlődésére, hanem az egyén élettörténetét végigkísérő, a környezet többszintű hatásai közötti folyamatos alakulásra vonatkozik,¹⁹ s így a modell a felnőtt élethelyzetek elemzésére is alkalmas. Esetében a gyülekezetbe való belépés egyúttal másodlagos szocializációs folyamat is, amelynek során az érintett személy új mikro-, mezo- és makroszisztémikus elvárásrendszerekbe ágyazódik be.²⁰ A két elméleti keret együttes alkalmazása lehetővé teszi, hogy az elvárásokat egyszerre vizsgáljuk forrásuk eredete (ki fogalmazza meg?) és szintje (milyen közelségből érkezik?) szerint. A források szerinti tipológia öt jól elkülöníthető csoportot rajzol ki.

2.1. Az önmaga által támasztott elvárások

Az elvárások első és talán legkevésbé látható rétege nem kívülről, hanem belülről érkezik: a papné saját magával szemben táplált képzeiteiből, eszményeiből és mércéiből. A személy önmagával szemben támasztott elvárásai olyan belső normák összessége, amelyeket az egyén korábbi tapasztalatai, neveltetése, hitbeli meggyőződése és a környezetében látott példák alapján sajátított el, és amelyeket idővel saját elvárásaiként él meg, holott eredetileg külső forrásból származnak. Egyik legfőbb kihívásuk éppen az, hogy a legfojtogatóbb elvárások közül sokat kényszerítenek önmagukra. Olyan célokat tűznek ki, amelyek sokszor irreálisak, és önmagukat más papnékhoz, egy aktív és közismerten sikeres pályatárshoz, az előző gyülekezeti lelkészfeleséghez vagy a papcsaládból hozott női példaképhez, az édesanyjukhoz, anyósukhoz mérik. Ez az önmagával való összehasonlítás különösen erős azok esetében, akik maguk is lelkészcsaládban nőttek fel, és gyermekkoruk óta magukban hordozzák a „jó lelkészfeleség” eszményített képét.

Az önmaga által támasztott elvárások tipikus területei: a példamutató hitélet és lelki érettség, a tökéletes anyaság és a rendezett parókiái háztartás képe, a lelki-

¹⁸ Bronfenbrenner, Urie: *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, Cambridge (MA) 1979, 22–42. Magyar recepciójához ld. N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pedagógusok pszichológiai kézikönyve*. I. kötet. Osiris, Budapest 2017, 55–58.

¹⁹ Uo. 58.

²⁰ A pedagógiai kézikönyv szerkesztői Peter L. Berger és Thomas Luckmann nyomán határozzák meg a szocializációt: „A szocializáció a társadalmi érintkezések egész életen át tartó folyamata, amelyek révén az egyén bevezetődik egy adott társadalomba, miközben kialakítja személyes identitását.” A másodlagos szocializáció pedig „minden későbbi szocializációs tapasztalat, amely új valóságokkal ismerteti meg az egyént, és bevezeti a társadalom valamely új metszetébe”. N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *i. m.* I. 65–66.

pásztori munka önkéntes és hatékony segítése, valamint a gyülekezeti konfliktusok feletti érzelmi felülemelkedés képessége. Ha ezen elvárások reflektálatlanok maradnak, a kiegészítés és az identitásválság egyik legjelentősebb kockázati forrásaivá válnak.²¹

2.2. *A lelkész elvárásai*

Az elvárások második forrása a legközelebbi kapcsolati térből, a házasságból érkezik. A lelkész és felesége közötti elvárások összetettsége abból fakad, hogy a házastársi viszony és a szolgálati partnerség egymást átfedő, de nem azonos keretek között működik. A lelkész elvárásokat közvetíthet felesége felé a gyülekezeti jelenlét mértékét, a vállalt feladatok körét vagy a nyilvános megjelenés módját illetően. Sárjai Szabó Katalin tanulmánya a lelkésznek önálló, aktív jelenlétének fontosságát hangsúlyozza, és Lévy Lajos 1882-es iránymutatását idézi, amely jól tükrözi a szereppel kapcsolatos évszázados elvárásokat:

„A lelkésznek is jól meg kell gondolni, hogy kit vesz maga mellé társul, mert jó részben e lépéstől függ lelkési munkásságának is sikere vagy sikertelensége. A jó papné valóságos áldás férjére s a gyülekezetre nézve, míg a papnénak nem termett nő minduntalan akadályozhatja a lelkészt magasztos hivatásában. A jó papné nemcsak a házaselet rendes terheinek hordozásában »felesegítés«, hanem a lelkipásztori gondozás terén is megbecsülhetetlen »munkatárs«”.²²

A papné szerepe a gyülekezet életében jellemzően informális és díjazás nélküli munkát jelent, amelynek tartalma a férj szolgálatának természetétől, a gyülekezet elvárásaitól és a közösen kialakított munkamegosztástól függ. A férj elvárásai különösen nehezen kezelhetők, hiszen nem mindig jelennek meg explicit formában. Egy megjegyzés, egy finom utalás a vasárnapi jelenletre, a felesége részvételének hallgatólagos feltételezése egyes rendezvényeken mind olyan kommunikációs formák, amelyek láthatatlan nyomást gyakorolhatnak. A szerepfeszültség oldásának egyik leghatékonyabb módja az elvárások explicitté tétele mind a házaspárok között, mind a gyülekezet felé. Egészséges esetben a lelkész nyíltan és következetesen képviseli a gyülekezet előtt, hogy felesége egyedi erősségekkel, gyengeségekkel és szolgálati vágyakkal rendelkező önálló személy, és hogy szolgálata Isten ajándékain és szabadon választott területeken alapul, nem automatikus kötelezettségen.

2.3. *A gyülekezet elvárásai*

A harmadik és talán legláthatóbb elvárásforrás maga a gyülekezet. Ezek az elvárások kimondatlan formában jelennek meg, mégis erőteljesen szabályozzák a lelkészfeleség mozgásterét, láthatóságát és részvételének módját. A gyülekezet

²¹ Lin, Ching Ying – Wang, Kenneth T.: *i. m.* 965.

²² Sárjai Szabó Katalin: *Modellváltás a református lelkészneői szerep értelmezésében*, 302.

sokszor nem önálló identitással, tehetséggel és elhivatottsággal rendelkező személynek látja a lelkész feleségét, hanem férje alárendelt meghosszabbításának.

A lelkési hivatás és a magánélet összefonódása Manfred Josuttis értelmezésében is hangsúlyos: „hivatása és családi élete sem különült el egymástól, ahogy ez a felesége kényelmetlen helyzetében is megmutatkozik”.²³ Ez azt jelenti, hogy akár szeretné, akár nem, soha nem tud teljes mértékben magánemberként viselkedni a gyülekezetben.

A lelkészfeleség helyzetét tovább bonyolítja a gyülekezeti kapcsolatrendszer kezelésének szükségessége, amelynek diplomáciai érzékenységet igénylő alapelvekkel nyert megfogalmazást a század eleji egyházi sajtóban:

„Sohasem szabad a papnénak barátságot fenntartani úgy, hogy azzal mások barátságát elveszítse. A papot, bármennyire erőlködik ellene, az élet hullámlása sokszor teszi pártoknak, csoportoknak a papjává, a papnénak azonban mindig mindenkinek a papnénának kell lennie, mert csak így tudja férjét hathatósan támogatni.”²⁴

Ez a követelmény különösen kis, falusi gyülekezetekben teljesíthető nehezen, és krónikus identitásfeszültség forrása lehet. A gyülekezeti elvárások tartalma erősen függ a gyülekezet méretétől, elhelyezkedésétől és kulturális hagyományaitól. Az elvárások széles skálán mozognak, a külső megjelenéstől és a társadalmi viselkedéstől a szakmai pálya alakításáig. A visszajelzés csatornáit jellemzően kerülőutak: a dicséret és a kritika ritkán érkezik közvetlenül, inkább megjegyzések, pletykák, összehasonlítások formájában, amelyek értelmezése önmagában is komoly érzelmi és szociális kompetenciát igényel.

2.4. Az egyházi és társadalmi kontextus elvárásai

A negyedik elvárásforrás a legkevésbé személyes, mégis az egyik legmeghatározóbb. Ez az egyházi intézmény és a tágabb kulturális közeg strukturális elvárásainak sora. Idetartoznak egyfelől az egyháztörténeti hagyomány szerepmintái a Geleji-kánonoktól a 20. századi belmissziói „papnéideál”ig, másfelől a magyar kisebbségi református közeg sajátos elvárásai: a parókia mint fél-nyilvános közösségi tér tradíciója, a vendéglátás íratlan kötelezettsége, az anyanyelv és a kultúra megőrzésének felelőssége, valamint a puritán-kálvinista életvitel külső elvárása.

2.5. A lelkészársak közösségének elvárásai

Az ötödik elváráscsoport a legkevésbé kutatott, mégis jól azonosítható a mindennapi tapasztalatban. Ezek a lelkészársak feleségeinek, az egyházmegyei (egyházkerületi) közösségnek és a kollegiális hálózatnak az elvárásai. Ezek egyfajta

²³ Josuttis, Manfred: *A lelkész más. A jelenkori pásztorális teológia néhány szempontja*. Ford. Péntek András. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017, 12.

²⁴ Pap Géza: Miben lehet a papné segítségére férjének a gyülekezeti munkában? In: *Református Lelkésznék Lapja* (1933/3–4), 7.

referenciacsoport-hatásként működnek: a papné – tudatosan vagy nem tudatosan – méri magát ahhoz a képhez, amelyet a kollégái képviselnek. Az egyházmegei lelkészfeleség-találkozók, a nőszövetségi találkozók, konferenciák mind olyan terek, ahol ezek a kollegiális elvárások formálódnak és közvetítődnak. Az idősebb pályatársak tapasztalata és példája szintén ebben a dimenzióban helyezhető el: egyfajta informális mentori elvárásközvetítésként.

* * *

Az öt irányból érkező elvárásforrás nem elszigetelten, hanem egymással kölcsönhatásban működik. Az elvárások között átfedések is vannak. A különböző forrásokból érkező elvárások sokszor ellentmondanak egymásnak: amit az önkép megkívánna, azt a gyülekezet esetleg nem igényli; amit a lelkésztárs elvár, azt az egyházi hagyomány nem feltétlenül erősíti meg. Senki sem képes minden gyülekezeti tag minden elvárásának megfelelni, aki pedig megkísérli, az a vereség és a kiegész útjára lép. Ezért az egészséges szerepintegráció nem az elvárások teljes körű teljesítésén, hanem azok tudatos, reflektált és önismereten alapuló szelektálásán nyugszik.

3. Szociológiai elemzés: szerepkonfliktus, határok és a kettős terhelés dinamikája

A lelkészfeleség helyzetének szociológiai megértéséhez az egyik legtermékenyebb értelmezési keret a „two-person single career model”, a „kétszemélyes egykarrieres modell”, amelyet eredetileg Hanna Papanek német származású amerikai antropológus dolgozott ki 1973-ban a nagyvállalati menedzserek feleségeire vonatkozóan. Ezt a vallásszociológia később a lelkészcsaládok vizsgálatára is alkalmazta.²⁵ E modell szerint a lelkészfeleségek bérezés nélküli kétszemélyes egykarrieres státuszt töltenek be, akik férjük mellett különféle lelkipásztori feladatokat látnak el. Az elmúlt fél évszázadban e státusz egyre több kihívással néz szembe, részben a nők ordinációjának (lelkészi felszentelésének) elterjedése, részben az alternatív családmodellek térhódítása miatt. Férje munkájába való szoros beágyazottsága részben a gyülekezeti tagok kimondott és kimondatlan elvárásaiból, részben a lelkészi hivatás sajátos természetéből fakad, amelyben a szakmai és a személyes élet határai rendszeresen elmosódnak.²⁶ Ez a strukturális jellemző élesen megkülönbözteti helyzetét más foglalkozások munka–magánélet feszültségeitől.

²⁵ Papanek, Hanna: Men, Women, and Work. Reflections on the Two-Person Career. In: *American Journal of Sociology* 78 (1973/4), 852–872. A modell lelkészcsaládokra történő alkalmazásához ld. Murphy-Geiss, Gail: Married to the Minister: The Status of the Clergy Spouse as Part of a Two-Person Single Career. In: *Journal of Family Issues* 32 (2011/7), 932–955.

²⁶ Siba Balázs: *Pasztorálteológia. A református lelkészi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. L'Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2018, 112–118.

A szerepelmélet három alapfogalmának együttes alkalmazása különösen szemléletes ebben a helyzetben. A szerepkonfliktus akkor keletkezik, amikor az egyén egymással ellentétes elvárásokat hordozó szerepeket tölt be egyidejűleg. A szerepfeszültség egyetlen szerepen belül jelentkezik, amikor az adott szerep egymással össze nem egyeztethető elvárásokat fogalmaz meg.²⁷ A lelkeszfeleség mindkét formával szembesül. Szerepkonfliktus keletkezik a feleség és anya szerepe, az önálló szakmai hivatás és a gyülekezeti elvárások között, különösen akkor, amikor a három terület egyszerre támaszt időigényes kötelezettségeket. Szerepfeszültség jelenik meg, amikor egyazon gyülekezeti szerepen belül egymásnak ellentmondó elvárások érvényesülnek: legyen jelen mindenütt, de ne avatkozzék bele; legyen barátságos mindenkivel, de ne legyen senkivel különösen közeli barátságban; legyen lelkiileg példamutató, de ne tűnjék el a mennyei magasságokban. Feszültség forrása lehet az is, amikor „a szerep teljesen ellentmond a lélek öntudatlan megnyilvánulásainak”. Ilyenkor „talányos pszichikai tünetekkel találjuk szemben magunkat: félelemérzés, depresszió, téveszmék, elfojtott érzelmek, és ezek már pszichoanalitikai kezelést kívánnak”.²⁸ A szerepfeszültség nem kivételes állapot, hanem a társas élet normális velejárója, s az egyén különféle megküzdési stratégiákkal csökkenti annak hatásait: bizonyos kötelezettségektől elhatárolja magát, fontossági sorrendet állít fel, vagy delegálja feladatait. A lelkeszfeleség esetében ezek a stratégiák azért nehezebben alkalmazhatók, mert a szerep hatókörét nem ő maga határozza meg, és az elhatárolódás morális megítélésnek van kitéve a gyülekezet részéről.

A szerepterhelést tovább árnyalja a szociológiai irodalom kettős álláspontja a szerepek sokasodásának kérdésében. A szerepelmélet hagyományos felfogása szerint az egyén ideje és energiája véges, így minél több szerepet tölt be, annál nagyobb a túlterhelés kockázata. Ezzel szemben a szerepgazdagítás modellje azt hangsúlyozza, hogy a különböző szerepek erőforrásokat, kapcsolatokat és identitáselemeket is kínálnak, amelyek kölcsönösen erősíthetik egymást.²⁹ A papnék körében végzett kutatások szerint a stresszforrások felülmúlják a védőfaktorokat, ugyanakkor az érintettek mégis pozitívan viszonyulnak helyzetükhöz, és vállalják a nehézségeket.³⁰ E paradoxon magyarázható részben a hitbeli motivációval, részben a szerepgazdagítás elemeivel: aki jól érzi magát a gyülekezeti közösségben, olyan kapcsolati tőkéhez jut, amelyet egyéb életterületeken is kamatoztathat.

²⁷ Merton, Robert K.: The Role-set. Problems in Sociological Theory. In: *The British Journal of Sociology* 8 (1957/2), (106–120) 110–114.

²⁸ Tournier, Paul: *Személy és szerep*. Ford. Havasi Tibor. Harmat Kiadó, Budapest 1998, 70.

²⁹ Marks, Stephen R.: Multiple Roles and Role Strain: Some Notes on Human Energy, Time and Commitment. In: *American Sociological Review* 42 (1977/6), 921–936.

³⁰ Luedtke, Amy C. – Sneed, Katti J.: Voice of the Clergy Wife: A Phenomenological Study. In: *Journal of Pastoral Care & Counseling* 72 (2018/1), 63–72.

1942-ben jelent meg Clara Heitefus *Papnék könyve* című munkája (tanácsok a lelkésznek életvezetésére nézve), amely magyarul Czeglédy Sándorné fordításában jelent meg. A fordító egy tanulmányt írt a mű fordítása elé, amelyben a korabeli magyar viszonyokat tárgyalta.³¹ Fónagy Miklósné 1999-ben kiadott könyvében részben erre a könyvre támaszkodva mutatja be részletesen a lelképásztor és felesége gyülekezethez való viszonyulását, a gyülekezettel való kapcsolatát. Amint a mű címe is utal rá, a parókián zajló élet „üvegfalak mögött” játszódik, a gyülekezet figyelő szeme előtt.³² Ilyen értelemben a határambiguitás fogalma, amelyet Pauline Boss és Jan Greenberg dolgozott ki a családi stresszelméleten belül, különösen alkalmazható a lelkészcsaládokra, ahol a gyülekezet és a lelkészcsalád közötti határok folyamatos bizonytalanságban maradnak.³³ A gyülekezeti rendszer és a lelkészcsalád kölcsönhatásában a határok áthágása különféle formákban ölt testet: gyülekezeti tagok váratlan megjelenése a parókián, a lelkészcsalád nyaralásának megszakítása, a gyermeknevelés módszereit illető megjegyzések. Ezek a betolakodások szimbolikusan is jelzik: a lelkészfeleség magánterét a gyülekezet részben saját tereként értelmezi.

A lelkészfeleség részvételének mértékét és módját befolyásoló tényezők között a kutatások nemcsak a gyülekezeti tagok nyomását azonosítják, hanem a kialakult precedenseket, a nemi szerepekre vonatkozó elvárásokat és az életciklusfázist is. Az előd által kialakított minta szinte normatív erejű elvárásként nehezedik az utódra, különösen a kisebb, hagyományörzőbb gyülekezetekben.

A szereppel kapcsolatos elvárások mélyen összefüggenek a nőkkel szemben táplált általánosabb társadalmi elvárásokkal, a gondoskodó, önfeláldozó, másoknak élő asszony képével, amelyet a vallásos kontextus teológiai érvekkel is alátámaszt, s ezáltal a nemi szerepelvárások vallási kötelességgé alakulnak át. A gyülekezeti tagokkal való találkozások során elvárt állandó melegség, türelem, érdeklődés és lelki jelenlét olyan érzelmi befektetést igényel, amely láthatatlan marad, viszont hosszú távon komoly terhet jelent. Ennek a láthatatlan munkának az az egyik visszatérő nehézsége, hogy az egyházi intézmény, illetve a lelkésztárs ritkán ismeri fel és értékeli megfelelően, holott éppen ez a munka az, amely a gyülekezeti közösség mindennapi működését hordozza.

A szociológiai vizsgálat egyik fontos megfigyelése a lelkészfeleségek sajátos kapcsolati helyzetének azonosítása. A papné számára nehéz valódi barátságokat kialakítani a gyülekezeten belül, mivel a tagok közel akarják tudni magukat a lelkészcsaládhoz, de nem túl közel. Ez az ambivalens közelség–távolság dinamika

³¹ Sárjai Szabó Katalin: *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig*, 78.

³² Fónagy Miklósné: *Üvegfalak mögött... Papnék könyve. Függelék: Karácsonyi forgatókönyvek*. Reformáció-könyvek 5. Dunamelléki Református Egyházkerület, Budapest 1999.

³³ Boss, Pauline – Greenberg, Jan: Family Boundary Ambiguity. A New Variable in Family Stress Theory, In: *Family Process* 23 (1984/4), 535–546.

azt eredményezheti, hogy a papné éppen abban a közegben marad magányos, amelynek szolgálni hivatott. Olykor attól is tarthat, hogy úgy tekintenek rá, mint aki csupán a gyülekezet eszköze. Az első kérdés, amellyel egy új gyülekezetben találkozunk, sokszor arról szól, hogy mit tud nyújtani, tud-e hangszeren játszani vagy eseményeket szervezni, nem pedig arról, ki ő valójában. Ez az instrumentalizáló szemlélet a szociológiai marginalizáció egyik formája: a személy helyett a funkció kerül előtérbe.³⁴

4. Pszichológiai és pasztorálpaszichológiai elemzés

A pszichológiai szakirodalom egyik visszatérő megállapítása, hogy a papnék szinte láthatatlanok maradnak a tudományos diskurzusban. Miközben a lelkes helyzetét kiterjedt szakirodalom vizsgálja a kiégés, a pszichológiai distressz és a szolgálati évek csökkenése szempontjából, a feleség helyzete a figyelem háttérében marad. Ez a hiány még markánsabb a magyar pasztorálpaszichológiai szakirodalomban. A református szerzők magas szinten tárgyalják a segítő foglalkozásúak kiégésének és identitásválságának általános kérdéseit, de e sajátos élethelyzet csak közvetetten jelenik meg a munkákban. Cherelle Johns 2025-ös tanulmánya éppen erre a hiányra reagálva vezeti be a „First Lady Syndrome” (FLS) konceptuális keretét, amely négy egymással összefüggő dinamikát azonosít e szerephelyzetben. Ezek a következők: 1. *a szerep-kéértelműség* – a hivatalos felhatalmazás hiányának és a magas elvárásoknak az ütközése; 2. *az érzelmi munka* – a saját érzelmek folyamatos szabályozásának kényszere a nyilvános szerepteljesítés érdekében; 3. *a láthatatlan munka* – a hivatalosan el nem ismert, mégis folyamatosan végzett tevékenységek; 4. *a képmenedzselés* – a nyilvános önreprezentáció állandó követelménye.³⁵

A papné pszichológiai helyzetének egyik legmélyebb kérdése az identitás: ki ő a szerepén, a státuszán és a gyülekezet elvárásrendszerén túl? Az érintettek körében végzett fenomenológiai kutatás két fő stresszorforrást azonosított: egyrészt a teljesítményelvárásokat és az identitásvesztést, másrészt a magányt és a szabadidő feláldozását.³⁶ Az identitás kérdése különösen élesen vetődik fel az életciklusátmenetek idején: a parókiára való beköltözéskor, gyermekek születésekor, gyülekezeti áthelyezéskor és az önálló szakmai pálya esetleges feladásakor.

Hézszer Gábor szerint a kiégés központi vonása a kimerülés sajátos minősége. A hétköznapi fáradtság pihenéssel szüntethető meg, a kiégés viszont „olyan állandósuló kimerültség, amelyet az érintett a szokásos módon már nem tud megszün-

³⁴ Jones, Lisa R. – Plisco, Mary: The Stories of Women, by Women, Married to Male Ministry Leaders. In: *Mental Health, Religion & Culture* 24 (2021/10), 1037–1049.

³⁵ Johnson, Cherelle: Beyond the Role: First Lady Syndrome and Coaching as a Pathway to Flourishing. In: *Regent Research Roundtables Proceedings*, Fall 2025, 618–638.

³⁶ Luedtke, Amy C. – Sneed, Katti J.: *Voice of the Clergy Wife*, 65–68.

tetni”.³⁷ Christina Maslach és Susan E. Jackson a kiégést a személyiség másokkal, valamint önmagával szembeni attitűdjével kapcsolatos, komplex szociális kontextusba ágyazott jelenségként határozza meg. Három dimenzióját különíti el: *érzelmi kimerülés* (kiapadnak a személy érzelmi erőforrásai); *deperszonalizáció* (a munkával és a környezetében lévő emberekkel szemben tanúsított negatív viszonyulás) és *a személyes hatékonyság csökkenése* (negatív önértékelés, saját elvárásához viszonyított csökkent teljesítmény).³⁸ Mindhárom dimenzió jól azonosítható a papné életében. Az érzelmi kimerülés a folyamatos érzelmi rendelkezésre állás következménye: a szerep gyakran azt az elvárást közvetíti, hogy a lelkészfeleség érzelmileg stabilnak és minden körülmény között örömtelinek mutakozzék, és pedig tekintet nélkül arra, hogy valójában mit él át. Ahol ez az elvárás belsővé válik, ott az érzelmek tartós elfojtása egészségügyi következményekkel és kiégéssel járhat.³⁹ A deperszonalizáció, a gyülekezeti tagokkal szemben kialakuló érzelmi eltávolodás itt különösen fájdalmas lehet, hiszen a szerep értelmét sokszor éppen a kapcsolatok minősége adja. A személyes hatékonyság csökkenése pedig abban a tapasztalatban ölthet testet, amikor egyre nő a befektetett energia és a látható eredmény közötti szakadék.

A lelkészek és feleségeik folyamatosan szembesülnek a gyülekezeti tagok szenvedésével és küzdelmeivel, ami megnövelt kockázatot jelent a másodlagos traumatizáció és az érzelmi kimerülés tekintetében. A papné, aki sokszor hallgatja otthon is a lelkési szolgálat nehézségeit, kettős terhet hordozhat: a gyülekezeti kapcsolatokban felhalmozódó fáradtságot és a lelkésztársa közvetítette lelkigondozói terheket egyaránt.

5. Teológiai reflexió

A teológiai reflexió első megállapítása egyszerű: a Szentírás nem tartalmaz explicit munkaköri leírást a lelkészfeleség számára, mivel ilyen egyházi hivatal nem létezik. Vannak elvárások a lelkész feleségével szemben, de ezek alapján nem alakult ki önálló és kötelező érvényű szerepkör a hitves számára. Ez a megállapítás nem a feleség egyházi jelenlétének leértékelése, hanem éppen ellenkezőleg: teológiai szabadságlevél. Ha nincs írott hivatal, akkor a feleség saját elhívásának, ajándékainak és személyiségének megfelelően alakíthatja egyházi jelenlétét, nem egy

³⁷ Hézser Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat. Pásztorálpszichológiai tanulmány.* Kálvin Kiadó, Budapest 2001, 81.

³⁸ Maslach, Christina – Jackson, Susan E.: The Measurement of Experienced Burnout. In: *Journal of Occupational Behavior* 2 (1981/2), 99–113. Mihálka Mária: A kiégés kialakulása és megelőzése. In: *Iskolakultúra*, 33. (2023/1–2), 111–127.

³⁹ Lin, Ching Ying – Wang, Kenneth T.: i. m. 965.

előre megírt forгатókönyv végrehajtójaként, hanem a Lélek által megajándékozott hívő személyként.

A református teológia egyik legmélyebb és a lelkészfeleség helyzetére is releváns tanítása az általános papság elve, amelyet Luther Márton fogalmazott meg és Kálvin János is magáévá tett. Eszerint minden megkeresztelt hívő papi méltósággal rendelkezik Isten előtt, és hivatott a szolgálatra. Kálvin minden emberi foglalkozásra és tevékenységre kiterjesztette a hivatás fogalmát: a világi munka és hivatásgyakorlás a hit megélésének egyik formája; a munka méltósággal bír, mert Isten megbízatásában gyökerezik.⁴⁰ Ez teológiai alapot ad ahhoz, hogy a papné saját, akár a gyülekezeten kívüli szakmai pályája is elismert isteni hivatásként értelmeződjék, nem pedig a „tulajdonképpen” gyülekezeti szolgálat alóli kibúvóként.

A református pasztorálteológia az elhivatottságot két dimenzióban értelmezi: belső, Lélek által munkált elhívás és külső, egyházi közösség által megerősített elhívás.⁴¹ E kettős struktúra a lelkészfeleségre is alkalmazható: a belső elhívás és annak közösségi megerősítése – az ajándékok felismerésével, nem pedig elvárások formájában – teszi együtt az egészséges szolgálatot fenntarthatóvá.

A szolgálati területekkel kapcsolatos elvárások teológiai mérlegéhez elengedhetetlen az újszövetségi kegyelmi ajándékok tanításának alkalmazása. Pál apostol világos elveket fektet le az 1Kor 12-ben: a Lélek minden hívőnek ajándékot ad, ezek az ajándékok különbözőek, és mindegyiknek a közösség építését kell szolgálnia. A Lélek mindenkinek úgy osztja szét ajándékát, amint akarja, tehát nem az emberi elvárásrendszer, hanem az isteni szuverenitás határozza meg, hogy ki milyen ajándékot kap.⁴² Az az elvárás, hogy minden lelkészfeleség egyformán aktív legyen a gyülekezeti élet minden területén, ellentmond az ajándékok teológiájának: a Lélek különböző ajándékainak felismerése és megbecsülése a papnénál is gyümölcsöző lehet a gyülekezet számára.

A Szentírás egyetlen, részletesen ábrázolt papfeleség alakja Erzsébet (Lk 1,5–80), aki „Áron leányai közül” való volt (Lk 1,5) és saját örökölt szakrális háttérrel rendelkezett. Lenkeyné Semsey Klára a történet három lényeges vonására hívja fel a figyelmet: Isten ereje az emberi lehetőségeken túl mutatkozik meg; Isten egyaránt igényel férfit és nőt a maga szolgálata számára; az Isten szavának hittel való elfogadása és a neki való engedelmesség az Úr új népének fémjelzője.⁴³ Walter Grundmann ezt így foglalja össze: „Isten a kettőt, a férfit és a nőt, az embert együtt

⁴⁰ Siba Balázs: *i. m.* 82–83.

⁴¹ Uo. 84–85.

⁴² Siba Balázs: *i. m.* 83.

⁴³ Lenkeyné Semsey Klára: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 17–26., ahol Erich Klostermann: *Das Lukasevangelium*. 3. Auflage. J. C. B. Mohr, Tübingen 1975, 18-ra hivatkozik.

állítja szolgálatba egymás mellett, egymásra utalva, egymást kiegészítve.”⁴⁴ Ez a megfogalmazás a lelkészházaspár életútjának mottójaként is értelmezhető. Erzsébet és Zakariás kapcsolata a lelkészi házasság alapvető paradigmáját szemlélteti: az Isten elhívásából fakadó, egymást kiegészítő és egymásra utalt együttműködés modelljét, amelyben a férfi és a női szerep nem hierarchikus alá- és fölérendeltségként, hanem funkcionális komplementaritásként értelmezendő. Amikor Zakariás megnémul, Erzsébet nem omlik össze, hanem cselekvő, aktív résztvevőként van jelen.

Erzsébet egyedi élettörténete is azt sugallja, hogy a papné elhívása nem előre megszabott séma követése, hanem konkrét válasz egy konkrét élethelyzetekre. Karl Barth szerint:

„Isten nem kényszerít rá olyan rendszert vagy sémát sem a férfira, sem a nőre, amely szerint viselkednie kell, hanem mindig az itt és most kategóriájában mondja meg, hogy mit kell tennie éppen nemi mivoltának megfelelően. (K. Barth: *Szabadság a közösségben*. [Kézirat], 9. o.)”⁴⁵

Minden személy és így minden papné is egyedi, egyszeri és megismételhetetlen. A „nagy elődök” példájából lehet meríteni, magatartásformákat lehet átvenni, de a szolgálatot a saját egyéniségnek megfelelő válasz teszi hitelessé.

A református hagyományban a Péld 31,10–31, a „derék asszony” képe hosszú évszázadokon át a hitvalló nő eszményképeként funkcionált, és közvetett módon normatív erejű mintává lett a papné számára is. A Péld 31 asszonya aktív, kreatív, gazdaságilag önálló, a közösségben megbecsült és a szegényeket támogató személy, vagyis egyszerre anya, gazdasszony és vállalkozó. A szöveg a jellemről szól, nem a külső megjelenésről, szépségét és értékét közvetlenül az Úr félelméből és a bölcsességből vezeti le. A kép tehát nem a passzív, otthon ülő, kizárólag a férje háttérét biztosító asszonyt mutatja be, hanem éppen ellenkezőleg: az aktív, gazdaságilag önálló, közösségben jelen lévő nőt, akinek értéke saját jellembeli érettségéből fakad.

Az Ef 5,22–33 a házasság teológiájának meghatározó szakasza, amelyet a kölcsönös alárendeltség (Ef 5,21) keretébe helyezve kell olvasni: a férj szeretetének mércéje Krisztus önfeláldozása.⁴⁶ Ebből következik, hogy a feleség gyülekezeti szerepvállalása nem alapulhat pusztán „elvárásra”. A lelkész Krisztus módjára köteles tisztelni és védeni felesége személyiségét, ajándékait és határait.

⁴⁴ Uo. 20. Itt a szerző Walter Grundmann: *Das Evangelium nach Lukas*. 4. Auflage. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1961, 44–45-re hivatkozik.

⁴⁵ Fodorné Nagy Sarolta: *Ház – Házasság – Haza*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990, 14.

⁴⁶ Geréb Zsolt: *Az Efézusiakhoz írt levél magyarázata* Erdélyi Református Egyházkerület – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2012, 201–204.

A teológiai fejezet végső kérdése az identitás, de nem pszichológiai, hanem teológiai síkon. A keresztyén antropológia alapján a lelkész és a papné identitásának legmélyebb gyökere nem a szerephez, hanem az Isten előtti személyhez kötődik. Az 1Pt 2,9–10 minden hívőhöz szól, s így a lelkészfeleséghez is: „Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonba vett népe.” Siba Balázs megfogalmazása szerint Isten jelenléte nem az emberi elvárásokról szól: a kegyelem megtapasztalása felszabadít a szolgálatra, és Isten, aki elhív, alkalmassá is tesz.⁴⁷ Ez az identitás megelőz és felülmúl minden egyházi szerepkört, státuszt és elvárást. Innen nézve a papné nem azért értékes a gyülekezetnek, mert teljesíti az elvárásokat, hanem azért, mert Isten elhívott és ajándékokkal felruházott tagja Krisztus testének.

Következtetések

A tanulmány szociológiai, pszichológiai és teológiai nézőpontokból vizsgálta a lelkészfeleségekkel szemben megfogalmazódó elvárásrendszert. A vizsgálat öt forrásból érkező elvárásforrást azonosított: az önmaga által internalizált, a lelkész-társ, a gyülekezet, a tágabb egyházi-kulturális kontextus, valamint a kollegiális lelkész-társi közösség elvárásait. Mindezek mögött egy alapvető feszültség húzódik meg: az elvárások ismerete és figyelembevétele a gyümölcsöző együttműködás feltétele, ugyanakkor a minden elvárásnak való megfelelésre törekvés szükségszerűen önfeladáshoz, kiégéshez és a személyiség torzulásához vezet.

Szociológiailag a lelkészfeleség sajátos, kettős természetű pozícióban van: a magán- és a közélet határai elmosódnak körülötte, a gyülekezet pedig gyakran két-személyes egykarrieres modellben gondolkodik, és a kimondatlan elvárások súlya esetenként nehezebb, mint az explicit követelményeké. Ugyanakkor ez a pozíció megkülönböztetett bizalmat, közösségi tekintélyt és valódi befolyást is hordoz: a lelkészfeleség nem pusztán az elvárások elszenvedője, hanem a gyülekezeti élet egyik aktív, formáló szereplője. A különböző kontextusok, vagyis a városi és falusi, illetve a nagy és kis gyülekezetek eltérő elvárásrendszert támasztanak.

Pszichológiailag az identitásvesztés, a szerepkonfliktus, az érzelmi kimerülés és a strukturális elszigeteltség valódi és dokumentált veszélyek. Ugyanakkor a hit, az elhívás személyes megélése és az autentikus szociális támogatóhálózat hatékony védőfaktorként azonosítható. A rendszerszemlélet alkalmazása megmutatja, hogy a papné jólléte és a gyülekezet egészséges működése nem egymástól független változók: ahol a feleség kiégett és elszigetelt, ott a lelkészi szolgálat is kárt szenved, és ez a gyülekezet lelki életére is visszahat.

Teológiailag a vizsgálat azt erősítette meg, hogy a papné elsődleges identitása Krisztushoz való tartozásában gyökerezik, szolgálati területeit pedig az ajándé-

⁴⁷ Siba Balázs: *i. m.* 24.

kok teológiája szerint kell meghatározni, és a gyülekezetnek az elvárások helyett az ajándékok felismerésére és megbecsülésére kell törekednie.

Ez a tanulmány nem kínál egyszerű megoldást egy összetett valóságra. Az elvárások nem lesznek eltörölhetőkké, és a szerep adottságainak feszültsége nem szüntethető meg. Ami azonban lehetséges, és amire a vizsgálat eredményei alapján törekedni érdemes, az a tudatosság: az elvárások forrásainak, természetének és határainak ismerete; a saját elhívás és ajándékok tisztasága; és az a teológiai meggyőződés, hogy a papné értékét nem a teljesítménye, hanem az Istenhez való tartozása adja.

Az elvárásforrások nem változatlanok: nemzedékről nemzedékre, gyülekezet-ről gyülekezetre, kontextusról kontextusra formálódnak. Ahol a közösség bátran felülvizsgálja saját elvárásait, és ahol a lelkipásztor felesége bátran képviseli saját elhívottságát, ott eleven és hitelesen nyilvánul meg az, amit a Péld 31,25 ekképpen ír le: „Erő és méltóság árad róla, és nevetve néz a holnap elé.” Ez a nevetés nem a naivitásé, hanem a bizalomé. Annak a feleségnek s így annak a papnénak a bizalmáról tanúskodik, aki tudja, kié ő, és aki ennek a tudásnak birtokában él és szolgál.

Felhasznált irodalom

- A Romániai Református Egyház Törvénytára (Statútuma), kiegészítve a Romániai Református Egyház Zsinata által 2021-ben és 2023-ban.* Szerk. Bibza Gábor. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2018, 32–36.
- Bátoriné Misák Marianna: A papné szerepkör kialakulása, különös tekintettel a Tiszán inneni egyházvidékre. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XX. (2019/1), 43–58.
- Boss, Pauline – Greenberg, Jan: Family Boundary Ambiguity. A New Variable in Family Stress Theory. In: *Family Process* 23 (1984/4), 535–546.
- Bronfenbrenner, Urie: *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, Cambridge (MA) 1979.
- Fodorné Nagy Sarolta: *Ház – Házasság – Haza*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990.
- Fónagy Miklósné: *Üvegfalak mögött... Papnék könyve. Függelék: Karácsonyi forgatókönyvek*. Reformáció-könyvek 5. Dunamelléki Református Egyházkerület, Budapest 1999.
- Gaál Izabella: A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára. In: *Egyháztörténeti Szemle*, VII. (2006/1), (189–194) <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/gaalizabella.htm> (2023. márc. 21.).
- Geréb Zsolt: *Az Efészusiakhoz írt levél magyarázata*. Erdélyi Református Egyházkerület – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2012, 201–204.
- Hézsér Gábor: *A pásztori pszichológia kézikönyve*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1995.
- Hézsér Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat. Pásztorálpaszichológiai tanulmány*. Kálvin Kiadó, Budapest 2001.
- Johnson, Cherelle: Beyond the Role: First Lady Syndrome and Coaching as a Pathway to Flourishing. In: *Regent Research Roundtables Proceedings*, Fall 2025, 618–638.

- Jones, Lisa R. – Plisco, Mary: The Stories of Women, by Women, Married to Male Ministry Leaders. In: *Mental Health, Religion & Culture* 24 (2021/10), 1037–1049.
- Josutis, Manfred: *A lelkész más. A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Ford. Péntek András. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017.
- Kállai Benedek: Nyüvedről a Duna-csatornához. Bódi Mihály református lelkipásztor története. In: Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Praeceptor historiae ecclesiasticae. Tanulmányok Buzogány Dezső 65. születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2022, 293–301.
- Kozma Zsolt: *A Református Szemle Repertórium 1908–2012*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2015.
- Lenkeyné Semsey Klára: *A nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 17–26., ahol Erich Klostermann: *Das Lukasevangelium*. 3. Auflage. J. C. B. Mohr, Tübingen 1975, 18-ra hivatkozik.
- Lin, Ching Ying – Wang, Kenneth T.: Clergy Wives and Well-being. The Impact of Perceived Congregational Perfectionism and Protective Factors. In *Religions* 15 (2024/8), 965. <https://doi.org/10.3390/rel15080965>. <https://www.mdpi.com/2077-1444/15/8/965> (2026. ápr. 29.).
- Luedtke, Amy C. – Sneed, Katti J.: Voice of the Clergy Wife: A Phenomenological Study. In: *Journal of Pastoral Care & Counseling* 72 (2018/1), 63–72.
- Marks, Stephen R.: Multiple Roles and Role Strain: Some Notes on Human Energy, Time and Commitment. In: *American Sociological Review* 42 (1977/6), 921–936.
- Maslach, Christina – Jackson, Susan E.: The Measurement of Experienced Burnout. In: *Journal of Occupational Behavior* 2 (1981/2), 99–113.
- Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Ford. Balogh Zoltán, Berényi Gábor. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Merton, Robert K.: The Role-set. Problems in Sociological Theory. In: *The British Journal of Sociology* 8 (1957/2), 106–120.
- Murphy-Geiss, Gail: Married to the Minister: The Status of the Clergy Spouse as Part of a Two-Person Single Career. In: *Journal of Family Issues* 32 (2011/7), 932–955.
- Mihálka Mária: A kiegész kialakulása és megelőzése. In: *Iskolakultúra* 33. (2023/1–2), 111–127.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pedagógusok pszichológiai kézikönyve*. I. kötet. Osiris, Budapest 2017.
- Papanek, Hanna: Men, Women, and Work. Reflections on the Two-Person Career. In: *American Journal of Sociology* 78 (1973/4), 852–872.
- Pap Géza: Miben lehet a papné segítségére férjének a gyülekezeti munkában? In: *Református Lelkésznek Lapja* (1933/3–4), 7.
- Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. I. kötet. Erdélyi Református Egyházkerület, Budapest 1904.
- Püsök Sarolta: Lelkészfeleségek szolgálata a gyülekezetben. Kérdésfelvető gondolatok nemcsak a lelkészfeleségeknek, hanem minden Krisztus és nemzet szolgálatában szorgoskodó munkatárs számára. In: Somogyi Botond (szerk.): *Erdélyi Református Naptár a 2008. évre*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, 102–110

- Püösök Sarolta: A lelkészfeleségek szolgálatának színeváltozásai különös tekintettel az utóbbi száz esztendőre. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem*. 2019. Reformáció Öröksége 3/1. Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye – Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest 2020, 437–454.
- Ravasz László: A lelkészné mint szolgatárs In: *Református Lelkésznek Lapja* (1929/10), 85–86.
- Rüsz-Fogarasi Enikő: A lelkész feleség/papné: egy új szerepkör a kora újkori nők számára. In: Horn Ildikó – Lauter Éva – Várkonyi Gábor – Hiller István – Szirtes Zsófia – Balogh Zsuzsanna – Pásztor Katalin – Tamás Máté (szerk.): *Művészet és mesterség. Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. L'Harmattan, Budapest 2016, 323–332.
- Sabina Wurmbrand: *A Pásztor felesége*. Ford. Araya-Módos Tünde. Szerk. Charles Foley. Mártírok Hangja – Amana7 Kiadó, Budapest 2022.
- Sárai Szabó Katalin: *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – a belmissziói mozgalom hatása a nők egyházi működésére*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010.
- Sárai Szabó Katalin: Modellváltás a református lelkésznői szerep értelmezésében. Az 1870-es és az 1930-as évek között. In: *Korall* 14. (2013/52), 187–214.
- Siba Balázs: *Pasztoralteológia. A református lelkész-i hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. L'Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2018.
- Tournier, Paul: *Személy és szerep*. Ford. Havasi Tibor. Harmat Kiadó, Budapest 1998.
- Tóth Sándorné: A tegnap és a ma papnéi. In: *Református Lelkésznek Lapja* (1932/3), 4.
- Visky András: *Kitelepítés*. Jelenkor, Budapest 2022.

* * *

The Areas of Ministry of Pastors' Wives in Light of Expectations

This study examines the system of expectations directed at Reformed ministers' wives through an integrated sociological, psychological, and theological framework. The study identifies five sources of expectation: internalized self-imposed norms, the expectations of the minister-husband, the unspoken demands of the congregation, the broader ecclesiastical and cultural context, and the collegial network of fellow ministers' spouses. The historical overview traces the evolution of the pastor's wife role from the Reformation through the communist era to the post-1989 period in Transylvania. Sociologically, the study applies the concept of the „two-person single career” and role conflict theory to illuminate the structural tensions of this position, noting that the boundaries between private and public life are continuously blurred. Psychologically, burnout, identity loss, and emotional exhaustion emerge as genuine risks, particularly where expectations remain unexamined. Theologically, the study argues that Scripture prescribes no mandatory role for the minister's wife; her primary identity is therefore rooted not in her role but in her belonging to Christ, and her areas of service should be determined by her individual spiritual gifts. The conclusion holds that healthy and sustainable ministry presence rests not on fulfilling all expectations, but on consciously and self-awarely navigating them.

Keywords: minister's wife, congregational expectations, role-theory, role conflict, Bioecological Systems Theory, burnout, identity, divine call, spiritual gifts, two-person single career, role strain.